A család válságának okai - közgazdász-szemmel

Dr. Botos Kata

A család a gazdaság és társadalom alapegysége volt, évezredeken át. Annak, hogy ma válságban van, számos okát találhatjuk. Szerepet játszik benne a politika változása, a liberális berendezkedés és eszmerendszer, a női emancipáció, a szekularizáció és a vallástalanság terjedése a fejlett országokban, a technikai haladás, a gyógyszeripar fejlődése, a jogrend változása, és nem utolsó sorban a *gazdasági rendszerek változása*. (Többes számban beszélek, mert több „rendszerváltozásnak" is szerepe volt benne.

A család helyzete – Keleten

Minket elsősorban a magyar társadalom érdekel. Mondhatjuk, azok a sajátos okok, amelyek a Lajtától keletre eső földrészünket jellemezték az elmúlt több, mint fél évszázadban. Ugyanakkor, nem vonhatjuk ki magunkat a világtendenciák alól.

Az első, ami egy magyar társadalomkutatónak az eszébe jut, az a kommunista kísérlet roppant kártékony hatása. Nem is az ideológia által okozott elméleti károkra, (pl. Engelsnek a családról alkotott nézeteire) gondolok most, hanem a gyakorlatra, amit a szocialista gazdálkodás magával hozott. A sztálini rendszerben a termelőeszközök tulajdonától gyakorlatilag mindenkit megfosztottak, ha tetszik, a társadalom egésze *proletarizálódott*. Nem létezhetett más családmodell, mint a *kétkeresős*. Úgy voltak beállítva a megélhetési költségeket fedező bérek. Nem lehetett másképp megélni, csak családban. Egyedül ugyanis meglehetősen nehéz volt fenntartani egy önálló háztartást. Még akkor is, amikor - kezdetekben - viszonylag olcsók voltak a lakbérek. Viszont nem is volt lakás! Az albérletben, társbérletben nyomorgó embereknek így nem volt túl sok esélyük a családalapításra. Később viszont, a magánerős lakásépítkezések terjedésekor, anyagilag olyan erőfeszítést jelentett a lakás megszerzése, esetleg egy magánerős építkezés, hogy abba tönkrement gyakran maga a házasság. Mire meglett a ház, szétesett a család.

Az a tény, hogy a házaspár mindkét tagjának dolgoznia kellett, nem volt túl előnyös a férfi-nő kapcsolatra. Hiszen, ha valaki több időt tölt a munkahelyén, mint a családjával, lazulnak a házastársi kötelékek. Kialakulnak a hasonló érdeklődésű társaságban az olyan kapcsolatok, amelyek viszonylag gyorsan konvertálódhatnak szexuális viszonnyá is. A 8 óra munka, 8 óra pihenés, 8 óra szórakozás gyakorlatilag sosem adatott meg a magyar dolgozónak… Ha a jelentős utazási időket is beleszámoljuk, biztosan nem. A „szórakozás" egyébként is a házimunkát jelentette. Mosni, főzni csak kellett a családra, s a bevásárlás sem volt éppen egy élvezet a hiánygazdaságban. (Nem úgy, mint ma, amikor a plázákban való lődörgés szórakoztató időtöltés sokak számára.) Legfeljebb a hét végi „szombat esti láz" jelentett az ötvenes években változatosságot a fiataloknak - de nem a családos embereknek. Kire is hagyták volna a gyereket, ha volt? Márpedig akkor még volt, a Ratkó - féle törvények eredményeként. Az a generáció még - szándékból-e, kényszerből-e? - átlagban megszülte családonként a két gyermeket. Mindenesetre ez alaposan lekötötte őket. A nagy társadalmi mobilitás

következtében ugyanis a nagyszülők többnyire messze laktak, s a „baby-sitting" pedig ekkor még nem jött divatba. (Miből is fizették volna…) Nem is beszélve arról, hogy sokan tartósan távol dolgoztak a lakóhelyüktől. A „fekete vonat" vitte hozta őket hetente, havonta, s munkásszállások priccsein aludtak. Olyan albérletek is léteztek, amelyek valójában ágybérletet jelentettek, sőt, volt, hogy egy ágyon osztozott a tartósan a nappali, illetve az éjszakás műszakban dolgozó személy. (Ez nem valami 19. századi naturalista regény, hanem a 20. század szocialista Budapestjének - személyes tapasztalaton alapuló - valósága volt!) Így, noha az ötvenes-hatvanas években még a családos életforma volt általános a magyar társadalomban, ez inkább volt kényszert, mint választáseredménye. A szexuális élet lehetősége is korlátozott volt. Ez szintén a házasságba „terelt". A társadalmi morál még elítélte a házasságon kívüli kapcsolatokat. Még akkor is, amikor a Ratkó - korszakban megszületett a jelmondat: „Lánynak szülni dicsőség, asszonynak szülni kötelesség." Házasságot kötöttek tehát emberek, de a gyerekeik számára ifjúságuk nagyobbik részében nem a család, hanem a közösségi intézmények jelentették az életteret. A család szerepe a nevelésben nemigen bontakozhatott ki. Különösen, amikor az 1968-as felemás reform piaci elemeket vitt bele a gazdálkodásba. Míg az ötvenes években a mindenféle taggyűlések, párt- és szakszervezeti gyűlések, békeaktivisták röpgyűlései, felvonulások kényszerű együttlétei hosszabbították meg a családtól távol töltött időt, a piaci elemek bevezetése a gazdálkodásba 1968 után *önkéntessé tette a távollétet a családtól*. Most már a magyar állampolgárok nem egy, de két műszakban is dolgoztak: a háztáji gazdaságok, a gazdasági munkaközösségek, a vállalati gazdasági munkaközösségek kereteiben. A házasélet szinte futó kaland lett számukra, alig jutott rá idő. Otthon a nőkre hárult gyakorlatilag minden teher, számukra ez volt a „második műszak", míg a férj meg „hajtotta a melóját" munkaidő után is. (Csak utalásszerűen jegyzem meg, hogy nagy valószínűséggel ennek tulajdonítható a sokkal magasabb férfi-halandóság hazánkban, amint azt a Skrabsky-Kopp házaspár tanulmányai már néhány évtizede ki is mutatták.) Nem lehet büntetlenül két műszakot csinálni nap - mint nap. Más volt ez, mint az un. maszek élet Nyugaton. Nyilván ott sincs kötött munkaidő, ott se feltétlenül 8 órát tölt vállalkozásában a tulajdonos, - de az mégiscsak egy magán- vállalkozás. A szocializmusban azonban kétfelé kellett megfelelni, ha egyről a kettőre akart jutni a család. Dolgozni kellett a munkahelyen is, még ha az esetleg csak puszta *jelenlétet* jelentett is a munkahelyen - hiszen ebbe is el lehet fáradni-, aztán meg a szocialista „fél - magánvállalkozási" formákban.

Egy nagy tehertétel volt a lakás-szerzés a családok számára. Mivel a hatvanas évektől (vidéken) gyakorlatilag megszűnt az állami lakásépítés, és csak a magánerős, kalákás, hitelfelvétellel megvalósuló otthonteremtésre lehetett alapozni, ez a hétvégeken is munkát jelentett. A hetvenes években ugyan voltak állami lakásprogramok - bár ilyen formában ne lettek volna! - csak keveset enyhítettek a lakásgondokon. A házgyári lakótelepek – a nagyvárosok perifériáin, s Budapesten főleg - új városrészeket hoztak létre, - vagy lerombolták a régit, (mint sajnálatos módon, Óbudán), s annak helyére a panel- lakásokat építettek. Ezek azonban vagy káder-dűlők lettek, vagy nem kevés pénzzel, OTP hitel vállalásával voltak megszerezhetők. Azaz, igen nagy erőfeszítésre ösztönöztek az ehhez szükséges pénz megszerzésére, ami megint csak a családi élet rovására történt. Nem tagadható, hogy ezek a lakásépítkezések nagyobb komfort-szintet biztosítottak, mint a korábbi megoldások, de egyben olyan beosztású és méretű lakásokat eredményeztek, amelyek nem kedveztek a nagy családoknak. A hagyományos életformában - amelynek nyomait a vidéki településeken, falvakban, tanyákban még láthatjuk- a kis ház-nagy ház épületegyüttesek voltak a jellemzőek.

Az idősebb generáció a fiatalabbakkal egy portán élt, csak egy kisebb építményben. Így a nagycsaládi munkamegosztás lehetséges volt.

Akinek módja volt rá, az a szocializmusban is igyekezett kiszabadulni a panelek szürkeségéből. Ha másképp nem, hát vett egy kis hétvégi telket. Ide vonult ki pihenni a famíliával, (ha volt családja,) hogy egy kis természet-közeliséget élvezzen. A Hatalom nem is ellenezte: így a korábbi hagyományos társadalmi együttlétek megszűntek. *Individualizálódott* a társadalom, amit a szocialista központi társadalom-irányításnak jól jött. Ha emberek nem jönnek össze, csak ellenőrzött alkalmakra, akkor nem is tudnak együtt gondolkodni sorsukon. Millió és millió egyéni sors tehát nem ötvöződik véletlenül se civil cselekvési programmá. Különösen nem politikai cselekvéssé! Ez a felfogás a gulyás kommunizmus időszakát messzemenően jellemezte.

Egyébként, bár szinte mindenki törekedett ilyen dácsa tulajdon szerzésre, és valóban számos városias település körül létre is jöttek kis manó-házak, bádogviskók telepei, azért ez nem volt minden réteg számára elérhető. (Később ugyan, egyes társadalmi csoportok vagyonosodása eredményeként komoly létesítmények is szolgáltak jobb helyeken hétvégi házként. Napjainkra gyakran ezekből lettek a népszerű bolygó-városrészek.)

De nem is a gazdasági körülmények voltak azok, amelyek már ekkor elvezettek a kelet-európai közegben a család válságához. Az biztos, hogy ez a papa – mama - gyerek kiscsaládos modell, bár még a társadalomszerkezet alapegysége volt, mint ahogy Nyugaton is, már nem gazdasági szükségszerűséget jelentett. Különösen, ami a gyermekvállalást illeti. Döntés kérdése lett, hogy kicsi, vagy kocsi? Részben valóban az anyagi nehézségek, részben azonban az általános felfogás változása volt a fő ok, amely a minél kényelmesebb, komfortosabb élet utáni sóvárgást első helyre tette, szemben a család iránti vággyal.

Megtette aztán a magáét a szocializmus vallásellenessége is. Az agresszívabb antiklerikális propaganda idején a megfélemlítés, később a csendben beszivárgó liberalizmus volt eredményes a magyar társadalomban. Esettanulmány jelleggel lehet nyomon követni a lassú méreg rombolását a társadalomban. Volt olyan család, ahol a hatvanas években született gyermekeket még megkeresztelték, később harmadik gyereket azonban már nem, mondván, hogy majd ha felnő, választ magának világnézetet. Ez a liberális hozzáállás, mely a puha diktatúrában úrrá lett, a valláserkölcsi nevelés kiiktatásával oldotta azokat a fékeket, amelyek a bűn fogalmához kötődve, az abortuszt, válást, sőt adott esetben a fogamzásgátló eszközök használatát is tiltották. Így a gyerekvállalási hajlandóság egyre csökkent. Ez már nem a szocialista, hanem a liberális eszmerendszer „eredménye" volt. Jogilag legálissá vált, társadalmi szokássá lett az abortusz. Csak néhány megszállott, nemzetben gondolkodó író tiltakozott kétségbeesetten e „nemzetfogyást" eredményező magatartás ellen. De hiszen, ha valami bűn, akkor azt a társadalomnak el kellene ítélnie. Ha nem teszi, úgy tűnik, nem bűn. Ha nem bűn, sőt, a jog megengedi, akkor szabad elkövetni. Ha kényelmesebb így az élet, miért ne követnék ezt az utat? Egy alapvetően evilági létre berendezkedett társadalomban, ahol az élvezetek maximalizálása a célfüggvény, széles tömegek meg is teszik. A családok, bár akkor még tömegesen nem estek szét, *de már egyre kevésbé vállaltak gyereket.* Az abortuszok száma is hatalmasra nőtt. Megismétlem: ez nem csak kelet-európai jelenség. A politika csak rásegített nálunk a világtendenciákra.

A hetvenes években néhány lelkes magyar gondolkodó – élükön az író Fekete Gyulával - küzdött végső soron eredményesen a gyermekgondozási segély intézményének bevezetésért, ami a nemzetközi gyakorlatot tekintve is komoly szociálpolitikai intézmény volt. Ez az állami intézkedés kissé lassította – de sajnos, *meg nem állította- a születések csökkenésének*

folyamatát. A rendszerváltozás után viszont rohamos csökkenést tapasztalunk a megszületett gyermekek számában. Ez a trendváltás olyan markáns, hogy nem lehet nem eredeztetni a politikai változásokból! A rendszerváltozással olyan hatalmas lökést kapott a liberális ideológia terjedése, amilyenre a korábbi lappangó, beszivárgó nézetek idején nem volt példa. A házasságok felbomlása, a gyermektelenek, egyedülállók nagy hányada, a késői házasságkötések - és így a társadalom elöregedése - katasztrofális tendenciákat vetettek előre 1990 után. Nem lehet ezt mással magyarázni, mint a rendszerváltás kapcsán nyíltan uralkodóvá váló *liberális ideológiával.* A vágyott Nyugathoz való vissza-csatlakozásunk egy nagy ugrással az ott általános nézetek csaknem kritikátlan átvételét is jelentette. A nagy ugrás jellemzően a gyerekvállalás visszaesésében tapasztalható.

De természetesen a hirtelen bekövetkezett létbizonytalanság is hatalmas mértékben hozzájárult a trend élesedéséhez. Hiszen ki merne családalapításra vállalkozni, amikor százezrek válnak hirtelen munkanélkülivé.

A család helyzete – Nyugaton

A társadalom átalakulása a XX. században Európa másik felében is rohamos léptekkel haladt.

A korábbi időkben a szexualitás megélésének társadalmilag szentesített „helyszíne" ott is a család volt. Napjainkra azonban a szexualitás szabad kiélését példává emeli a teljes média-komplexum. Azok a jelenségek, amelyekkel a magyar társadalomban találkozunk, több-kevesebb változással valamennyi OECD országban megtalálhatók. A liberális, szabados erkölcsiség már jó ideje ott is uralkodó.

Léteztek természetesen már az időszámításunk előtti korokban is hetéra-életet élők, akik testük eladásából éltek, de ezt a társadalom általában nem övezte elismeréssel (legfeljebb néhány nagy civilizáció hanyatló szakaszában). Az elmúlt évezredekben a vallási és jogi „felépítmény" szabályozta ezt a kérdést. A kereszténység elterjedésével Európában az Egyház szabott morális kereteket. Nagy Szent Gergely pápa megszüntette a cuncubinatus (ágyasság, vadházasság) intézményét. A tízparancsolaton alapuló vallási szabályok megerősítették a monogám házasságot. A polgári világ aztán ugyancsak megerősítette a jogi keretet. A magántulajdon áthagyományozásánál a törvényes gyerekeket vette alapul, a fattyúk sorsa gazdaságilag bizonytalan, társadalmilag alacsonyabb rendű volt. A normától való eltérés természetesen létező gyakorlat volt, de a házasság volt a norma. A közmorál jelentős szabályozó erőt jelentett. A szexualitás esetleges „nem kívánatos gyümölcseként" jelentkező gyermekáldás mindenki előtt nyilvánvalóvá tette a félrelépést, a normától való eltérést, s ennek veszélye nagy visszatartó erővel bírt. Annál inkább, mert többnyire nyomorúságos sors volt a megesett lányok osztályrésze. Gondoljunk csak Arany János Tengerihántás című balladájára, amelyben a szegény, elcsábított árva lány szívszorító történetével hívja fel a mesélő a figyelmet rá: „Ti leányok, ne tegyétek!" Vagy Raymond: Parasztok c. regényére, ahol a pap-csábító leányt ruhátlanul, mézbe, tollba forgatva hajszolják végig a falun.

A házasság ugyanakkor a nők jelentős alárendeltségét eredményezte. A férfijogú társadalmakban a nő erős függésben volt férjétől, apjától. A férjhez menetel gyakorlatilag kényszer, s korántsem szabad döntés volt. A felvilágosodás korának szellemi áramlatai a 19. században végül a női emancipáció mozgalmához vezettek. Azt ugyan nem lehet állítani, hogy annak idején sokkal több boldogtalan ember volt a rosszul sikerült házasságok miatt, mint ma a kényszerű magányos életek következtében, bár ennek felmérése, megbecsülése roppant

nehéz. Tény azonban, hogy azáltal vált elevenné az emancipáció iránti küzdelem, hogy megvalósult *a nők munkába állása*, önálló munkapiaci megjelenése. Előbb kényszerítette ki a munkapiacra a még házasságban élő nőket is a szükség, mint ahogy az emancipáció sikereket ért volna el. Ezért is indult meg az egyenlő munkáért egyenlő bért követelő mozgalom. (Ami azért azóta se valósult meg a maga teljességében). Az emancipáció ennél természetesen sokkal többre törekedett. A feministák a férfijogú társadalom megváltoztatását, a nők függetlenné válását követelték. A szociális jogok, a munkajog fejlődésével, s a társadalombiztosítás lassú kiépülésével, valamint a nők továbbtanulási lehetőségeinek szélesedésével egyre terjedt a mozgalom hatása. A nők sikerrel kivívták maguknak, - kissé kesernyésen fogalmazva-, hogy családjuk szolgálata helyett egy gépsor, vagy egy hivatal rabszolgái legyenek. (Ahogy erre Chesterton némi megütközéssel utalt a „Mi a bajom a világgal?" című. munkájában.)

Vagyis a a polgári jogrend változása, a liberalizmus eszmevilága, valamint a vallások visszaszorulása a felelős a jelen társadalmi trendekért.

A jogrend fejlődése mellett van a technológia fejlődésének is szerepe a család, és ezen belül a gyermekvállalás ilyen negatív alakulásában. A technikai fejlődés könnyebbé tette a nehéz fizikai munkát, s így munkahelyet teremtett a nőknek is. Ez vált az emancipációs mozgalmak alapjává. De egészen konkrétan a biológiai, gyógyszeripari kutatások fejlődése hozható kapcsolatba a társadalmi folyamatokkal. Ha a nők felszabadultak a teherbe esés fenyegetésétől, könnyebben létesítettek szexuális kapcsolatokat. A jogrend legálissá tette a terhesség-megelőzést célzó szerek használatát, a technológia pedig kifejlesztette ezeknek eszközeit (amelyeknek rövid távon kevés mellékhatása tapasztalható) Így a *szexualitás kiéléséhez nem volt a továbbiakban elkerülhetetlen a családi keret*. Hiszen most már az se kell, hogy a kakukk más fészekbe tegye tojásait. (A régebbi „bölcsködés" is azt mondta, „minek házasodjam, amíg másnak is van felesége") A szexuális piacon önmagukat szabadon kínáló nők fölöslegessé tesznek mindenfajta elköteleződést. Igaz, így is van némi kockázat a promiszkuitásban, lehet súlyos, olykor halálos betegséget is kapni. De a társadalom nem ítéli el az így élőket. A jog megengedő, tehát csak a megfelelő alkalom és hely kell. Ha a gazdaság amúgy is afelé terelt, hogy kinek - kinek minél hamarabb legyen saját lakása, akkor a helyszín is könnyen adott. Gond egy szál se. Ma nálam, holnap nálad találkozunk.

A nők „felszabadulása" a szexualitás nem kívánatos következményeinek vállalásától, a szabadosság előszobája lett. Az ezzel élő nők erősen rombolták ugyanakkor a konzervatívabb hozzáállású nőtársaik esélyét a pár találásra. Így gyakran azok maradtak/ maradnak pártában, akik konzervatívabb világszemlélettel élnek, és házasság keretében szívesen vállalnának több gyermeket is. Férfitársaikat azonban ők kevésbé vonzzák. A házasság bizony elköteleződés, tehervállalás, különösen, ha gyerekek is vannak.

Számos férfi él ezért a „mama-hotelben", a szüleinél, vagy ha megengedheti magának anyagilag, függetlenként. A média ugyancsak a szinglik nagyobb önmegvalósítási lehetőségeit sugallja. Eléggé szemellenzősen, sok jó szándékú ember is támadja a szingli nőket, mintha azok puszta önzésből utasítanák el a gyermekvállalással járó terheket. Pedig ennek gyakran éppen az a megfontolás is oka lehet, hogy a vak világba nem óhajtanak gyereket szülni, ha nincs stabil párkapcsolatra remény. Felelősségteljesen úgy vélik, hogy a gyereknek apa és anya kell egészséges felnőtté neveléséhez.

Tisztelet ezeknek a nőknek, hiszen a gyermeket nem saját játékszerüknek, öltöztető babájuknak tekintik. Ezzel azonban maguknak nehéz, magányos életet kódolnak be. A kényszer - szinglik számára éppen ezért meglehetősen zavaró az új keletű kampány a gyermekvállalásért, noha az társadalmilag nézve messzemenően indokolt. Hiszen sokukon nem múlna a

gyerekvállalás, ha lenne elköteleződésre hajlamos társ. Kevés kifejezőbb írást olvastam erről, mint egy költőnő friss versét 2016-ból:

„Mész nap nap után szarakodni a céghez,
helytállsz magadért, hogyha durva a harc,
s megrándul a szád, ha tántika kérdez,
szép, hogy hivatás, de babát nem akarsz?"
/Kiss Judit Ágnes: Szingli/

A házasság, a család válsága ezekben a tényekben gyökerezik. Igazuk van tehát mindazoknak, akik a válság okát nem alapvetően gazdasági kérdésekben, hanem az áldozatvállalás maximális elutasításában, a hagyományos vallási értékrend meggyengülésében, a túlzott anyagiasságban, a liberális eszmék („Az én testem az én testem" stb.) elhatalmasodásában látják. Mégis, úgy látom, a dolgok mélyebb gyökere nem itt van.

Gazdasági rendszerek szerepe

Nem tulajdoníthatjuk a folyamatok eredményét kizárólag a feminista aktivisták, de még a liberális eszmerendszer túlsúlyra jutása sikerének sem. Lássuk be ugyanis, hogy ezek az eszmék azért juthattak túlsúlyra, mert a család már nem volt olyan nélkülözhetetlen a megélhetéshez. A család szétesése *magának a kapitalista gazdálkodásnak, a tőkének kedvez,* Mondhatjuk, *a tőke érdeke.*

Alapvető gazdasági rendszerbeli változások mozgatják e társadalmi folyamatokat.

Igaz, a kapitalizmus felvirágzása és a felvilágosodás demokratikus mozgalmai párban jártak, de mégse csupán a demokrácia jogrendszerére vezetném vissza, mint végső okra a család válságát. A jogot emberek alkotják. Ugye, nem gondolhatjuk komolyan, hogy a nagy lobbi-erővel bíró csoportok érdekeinek *ellenére* alakult volna a jogrend így, ahogy alakult? Az *atomizált társadalom a kapitalizmus érdekében áll.* A magyarázatot valahol itt kell keresnünk.

A kapitalizmus - és a technológiai haladás - egy furcsa helyzetet hozott létre. *Minél kisebb a társadalom alapegysége,* a család, - esetleg csupán egyetlen egyénre csökken le a háztartás - , annál több keresletet teremt, annál jobban elmélyíti a piacot. Annál több lakás, hűtőgép, bútor, Tv szükséges, minél kisebb egységekre bomlik szét a társadalom. Ha minden egyes személy külön, komplett otthonban lakik, nyilván az a legkedvezőbb a tőkének. Annál több tartós fogyasztási cikkre lesz szükség, a lakások építéséhez annál több szakmunkára, szolgáltatásra, vagyis, annál jobban szélesedik - mélyül a piac. Ez egyben több munkaerőre is igényt támaszt. Csakhogy, ehhez el is kell akkor menni minden egyednek - nemre, korra függetlenül- dolgozni, hiszen meg kell venni azokat a szolgáltatásokat, amelyeket korábban évezredeken át a család nyújtott. Ez a tömeges munkaerőpiacra özönlés a tőkének távolról se baj, sőt, kedvező, mert olcsóvá teszi a munkaerőt, a jelentős túlkínálat miatt.

A családi keretekben folyó gazdálkodás célja a szükségletek kielégítése volt. Ez azonban ma csak *melléktermé*ke a profit-termelésnek. A kapitalizmus, a „capital", *a tőke logikáját követő rendszer*. A tőketulajdonost a profit termelése érdekli. Ha teheti, nem családos, gyermekes egyedeket választ a munkaerő piacról, - azzal csak gond lehet. (Még otthon talál maradni beteg gyerekével!)

Mivel megteremtődött a szolgáltató társadalom, pénzért szinte valóban minden olyan szolgáltatást megvehetsz, amit a család kínált korábban. Kiépülnek a szolgáltatási iparok. Nem is nagyon érdemes ezek után otthon dolgozni, befőzni, hiszen olcsóbban jössz ki, ha egy

áruházláncban tömegáron megveszed, mondjuk, a meggybefőttet. Életünk minden eleme üzleti aktussá vált. Enni a kantinban eszünk, vagy a gyors étteremben, a gyerek az iskolában, vagy a Mc Donalds ben, - mosni kimos a mosógép - azt bekészíteni egy férfi is képes-, vagy a mosoda. A szexről meg már beszéltünk. Ingyen, de pénzért is kapható. (Az 5-ös út mentén, ahol hetente járok, minden behajtásnál ott ácsorognak a rikító ruhás lányok.)

Ráadásul a pénzért vett szolgáltatások - természetesen a fehér gazdaságban, nem a szürkében-, *belekerülnek a GDP-be. Amit otthon végzel, az nem*. Ha az Unió méri a költségvetési hiányt, a GDP-hez hasonlítja. Lehetetlen így, hogy a politikának is ne az legyen az érdeke, hogy a családi megoldások helyett a piaci megoldásokat válasszák az emberek!

Aligha gondolja ezt meg tudatosan bárki. De benne van a rendszerben. A hétköznapi racionalitást követik az emberek, az ösztönös gazdálkodók. Minek termesszenek bármit is, ha olcsóbb a kínai, a Lidl-ben, Tescoban, Auchanben. Minek otthon főzni, ha házhoz szállítást lehet rendelni. Minek elolvasni a kötelező olvasmányokat, a Háború és békét, vagy a Kőszívű ember fiait, ha filmen is megnézhetem. Egy-két óra csupán, videón, DVD-n, kényelmesen.

Az ember ésszel él… Igaz, számos polgár nem feltétlenül tudja a felszabaduló idejét értelmes foglalatossággal kitölteni. Még több TV-t néz, még több virtuális világbeli információt gyűjt be. Még jobban kiszolgáltatottá válik a manipulációnak, ami a médián keresztül özönlik ránk. Ahelyett, hogy minőségi tudást adna át gyermekeinek, velük foglalkozva, üzeneteket ír a Facebookon. Ez kényelmesebb, bármikor abbahagyható. A gyerek, ha sír, nem hallgattatható el egy mozdulattal. (Vagy igen?! Olykor a bűnügyi rovatban olvashatunk ilyesmit…)

Sajnos a családok szétverésének tendenciája világméretű jelenség. Sokan látják ennek káros voltát, de kevés az ezt megállító cselekvés. A lelki elszegényedés, a kényelmesség, de sokszor a bizonytalanság is a jövőt illetően akadálya ennek. Nehéz is elhinni, hogy az emberek tömegesen - megismétlem: tömegesen – visszafordulnak a család ideáljához, *hacsak nincs erre általános anyagi késztetés, és nincs egy mindent átfogó szellemi forradalom*. Amíg *így is lehet* élni, és így kényelmesebb, s amíg a csak a mának élő, erkölcsi gátlásokkal alig bíró emberek alkotják a társadalom zömét, nem várható változás.

Mit lehet akkor mégis tenni?

Változást a helyzeten nagy valószínűséggel csak akkor láthatunk, ha széles tömegek számára *érték lesz a család, a gyermek,* és nem csupán a vékony vallásos társadalmi réteg gondolkodik így. A házaspárok a gyerekkel válnak családdá. Ha a társadalom ismét értéknek tekinti a családot az értékké válik, és nem csak a hagyományos értékrend miatt, hanem akkor, ha kiderül, hogy a társadalom anyagilag is *értékeli,* hogy gyermekeket neveltem fel. Itt nem arra kell gondolnunk, hogy „pénzért szülünk." Természetesen, a gyermekek utáni szociális juttatások emelése helyes dolog, hiszen nyilvánvalóan közérdek a felnevelésük. A jövő generációra a társadalom minden tagjának szüksége van, már csak azért is, mert mindenki megöregszik, s csak az a közösség tud jövedelmet termelni idős korában az eltartására, amelyet a mai gyerekek képviselnek majd, amikor munkaképes korba kerülnek. Mindez nem azonnal megy át a köztudatba, de lassan, egy hosszabb folyamat eredményeként megvalósulhat.

Szakítani kell azzal az individualizmus makacson tovább élő gondolatával-, hogy majd *magamnak* félreteszek öreg koromra. Meg hogy *magamnak fizetem* a nyugdíjjárulékot, ezért jár nekem a nyugdíj. Ez a dolog korántsem így van, Amíg ezt a társadalom nem fogja fel, addig a család intézménye - amely a legalkalmasabb a gyermekek nevelésére-, nem tud ismét megerősödni.

Szükséges, hogy a legegyszerűbb ember is érzékelje, *szüksége van a gyerekre*. Neki, konkrétan, hasznos, ha van. Nem lehet csupán az érzelmekre hagyatkozni. Érzelem nélküli

gyermekvállalás természetesen csak puszta üzlet lenne. Nem erről van szó! Csak az vállaljon gyermeket, aki akar, s azt fel is akarja nevelni. De hogy akarjon, ahhoz hasznos rásegítés, hogy végül is ez előnyére válik élete folyamán. Oka van a mai helyzetnek a gazdasági folyamatokban is. *Nem kizárólag azokban*: de bizonyos, hogy ha ma is szükség lenne a családra a gazdasági életben, ha ma sem lehetne működtetni a gazdaságot a család nélkül, nem lenne ekkora válság. Ez esetben az intézmény fennmaradt volna, virágzóbban, mint jelenleg. A régi időkben az étel, ital, ruházat, gyermeknevelés színtere volt a család. Ma ezek „társadalmasításra" kerültek

Ma rengeteg hátránnyal jár a családos lét. Nem szívesen alkalmazzák például a gyerekes anyákat. Bérük elmarad a férfiakétól és gyermektelen társaikétól, s így nyugdíjuk is alacsonyabb lesz. Most és majdan is terhet viselnek. Ez óriási igazságtalanság. Ha olyan gyermekfedezetű nyugdíjrendszert vezetnénk be, amelyben a nyugdíj egy része a felnevelt és taníttatott gyermekek után jár, lassan észrevennék az emberek ennek tartós előnyeit- túl azon, hogy örömöt találnak a gyermekben. „Vannak gyermekeim, és jobb lesz tőle a nyugdíjam!" De a cégeknél is be lehet vezetni családbarát megoldásokat, úgy, hogy az kölcsönösen előnyös legyen. Kiderülhet, hogy versenyképesebb vagyok egy *otthonról dolgozó* kismamával, anyukával, apukával - mert számos rezsiterhet az magára vállal, utazási költséget megspórol. A modern technika ezt számos területen egyébként lehetővé is teszi. Vagyis a családbarát munkahelyek kifizetődőek is lesznek egyben! Erre az állam is rásegíthet, megfelelő szabályozással (pl. *differenciált járulékfizetéssel*, szocho-val). Ha kiderül a családok számára is, hogy számos otthon végzett szolgáltatás sokkal jobb minőségű, s érdemes otthon „vacakolni" vele. Ha kiderül, hogy munkahelyet találni nehéz, de esetleg van mód az otthon végzett munkával takarékosabb életvitelt elérni, s így kevesebből is jobban ki lehet jönni, akkor számos családbarát megoldás életképes lesz.

Ez a megközelítés természetesen nagyon jelentős szellemi fordulattal is kell, hogy járjon. A túlzó egyéni igények visszafogásával, a fáradságos munkák felvállalásával („buddhista közgazdaságtannal…"). Ha a társadalomban egyre világosabban látszik, hogy az ilyen közösségek elégedettebbek és boldogabbak, reménykedhetünk, hogy követőkre találnak. Ez a gyermekvállalás növekedését, a válások csökkenését, a kiegyensúlyozottabb generáció felnövekedését eredményezheti. Nem gyorsan. Lassan, de biztosan.